

**PARETO PRINSIPI (80/20 QOIDASI) VA UNING IQTISODIY
SAMARADORLIGI CHEKLANGAN RESURLAR SHAROITIDA
OPTIMAL BOSHQARUV VA STRATEGIK TAHLIL MODELLARI**

Xalmatjanov Farxod Maxamatjanovich

Alfraganus universiteti Iqtisodiyot fakulteti dos.v.b.

Email: farhod.holmatjonov.7555@gmail.com

ORCID:0000 0003 2301 781X

Baxromova Indira Azizjon Qizi

Alfraganus universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Email: baxromovaindira@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1092-2406

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyot va menejment sohasidagi eng fundamental qonuniyatlardan biri — Pareto prinsipi (80/20 qoidasi) atroflicha tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi cheklangan resurslar (vaqt, kapital, energiya) sharoitida tizim unumdorligini oshirishning universal mexanizmlarini ko'rsatishdan iborat. Tadqiqot davomida Vilfredo Paretoning empirik kuzatuvlari, qoidaning matematik tabiati hamda zamonaviy biznes modellarida qo'llanilishi o'rganildi. Ayniqsa, korxonalarda yo'qotishlarni kamaytirishga xizmat qiluvchi "Delay" va "Delete" strategiyalari va makroiqtisodiy energiya samaradorligi tizimlari tahlil qilindi. Maqola yakunida resurslarni taqsimlashda nomutanosiblik qonuniyatlarini tushunish barqaror iqtisodiy o'sishning asosi ekanligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: Pareto prinsipi, 80/20 qoidasi, resurslar cheklanganligi, iqtisodiy samaradorlik, makroiqtisodiyot, ABC tahlili, Delay, Delete, strategik menejment.

Zamonaviy iqtisodiyot va boshqaruv tizimlarining eng fundamental muammolaridan biri — bu resurslarning cheklanganligi hamda ulardan maksimal darajada samarali foydalanish zaruriyatidir [1]. Vaqt, kapital, inson resurslari va energiya har doim tanqis hisoblanadi. Bunday sharoitda tizim yukini kamaytirgan holda eng yuqori natijaga erishish strategiyasi har qanday korxona yoki davlat dasturining muvaffaqiyatini belgilaydi. Ushbu muammoning universal va amaliy yechimi sifatida iqtisodiyotda tahlil qilinadigan eng mashhur qonuniyatlardan biri — Pareto prinsipi yoki 80/20 qoidasidir [2].

Ushbu qoida XIX asrning oxirida yashab ijod qilgan italiyalik mashhur iqtisodchi va sotsiolog Vilfredo Pareto (1848–1923) nomi bilan bog'liq. 1896-yilda Pareto Italiyadagi boylik va daromadlarning taqsimlanish qonuniyatlarini o'rganish jarayonida matematik model yaratadi [3]. U Buyuk Britaniya va Yevropaning bir qator

davlatlaridagi ma'lumotlarni solishtirib, kutilmagan assimetriyani (nomutanosiblikni) aniqlaydi. Paretoning aniqlashicha, Italiyadagi jami yer maydonlari va boyliklarning qariyb 80 foizi mamlakat aholisining atigi 20 foiziga tegishli edi. Keyinchalik iqtisodchi ushbu nomutanosiblik faqatgina makroiqtisodiy jarayonlarda emas, balki kundalik hayot va tabiatda ham mavjudligini kuzatadi [4]. Masalan, u o'z bog'idagi no'xat hosildorligini tahlil qilganda, jami pishib yetilgan no'xatlarning 80 foizi ekilgan umumiy no'xat ko'chatlarining 20 foizidan olinayotganiga guvoh bo'ladi. Ushbu empirik kuzatuv keyinchalik menejment va sifat nazorati mutaxassisi Jozef Juran tomonidan keng ommalashtirilib, iqtisodiy va universal "Pareto prinsipi" deb nomlandi [2].

Iqtisodiy nuqtai nazardan Pareto prinsipi — bu tizimdagi elementlarning ahamiyat darajasini saralash va filtrlash mexanizmidir. Uning mohiyatini quyidagi formula orqali ifodalash mumkin: har qanday jarayonda oqibatlarning (natijalarning) 80% qismi harakatlarning (sabablarning) 20% qismidan kelib chiqadi [5]. "Tizimdagi barcha elementlar bir xil qiymatga ega emas. Ozchilik resurslar ko'pchilik natijani belgilaydi, ko'pchilik urinishlar esa juda kam samara beradi." [3] Bu yerda 80 va 20 raqamlari mutloq matematik dogma yoki aniq chegara emas, balki empirik qonuniyatdir; ba'zida bu nisbat 70/30 yoki 90/10 bo'lishi ham mumkin. Asosiy maqsad — kiruvchi resurslar va chiquvchi natijalar o'rtasidagi muvozanatning keskin teng emasligini anglash va eng yuqori samaradorlik nuqtalarini (leverage points) topishdir [1].

Tijorat korxonalari va makroiqtisodiy rejalashtirishda ushbu qoida strategik qarorlar qabul qilish uchun asos bo'ladi.

Pareto prinsipining turli sohalardagi ko'rinishlari jadvali

	Eng sodiq va yirik mijozlar	
		Aylanma mablag' va kassa tushumi
	Eng kreativ va yetakchi xodimlar	

A. Mijozlar va Daromad Balansi

Istalgan tijorat korxonasining savdo tahlili (ABC tahlili) o'tkazilganda, kompaniya daromadining 80% qismini odatda 20% eng sodiq va doimiy mijozlar guruhi keltirishi aniqlanadi [6]. Qolgan 80% mayda yoki tasodifiy mijozlar esa faqatgina 20% daromad bilan cheklanadi, ammo korxona xizmat ko'rsatish va ma'muriy resurslarining katta qismini band qiladi.

B. Sifat Nazorati va Yo'qotishlarni Kamaytirish

Ishlab chiqarish jarayonida aksincha munosabat kuzatiladi: korxonadagi nuqsonlar, mijozlarning e'tirozlari va moddiy yo'qotishlarning 80% qismiga

jarayondagi atigi 20% tizimli xatolar (masalan, bitta uskunaning nosozligi Iqtisodiy Tahlil va Samaradorlik Jurnal | Akademik Nashr 2 yoki xomashyoning past sifati) sabab bo'ladi [2]. Ushbu 20% ildiz-sabablarni bartaraf etish deyarli barcha muammolarni hal qiladi.

Resurslar o'ta cheklangan sharoitda ushbu qoida rahbarlarga foydasiz va samarasiz jarayonlarni filtrlash imkonini beradi [5]. Buning uchun ikki usul qo'llaniladi: Delay (Kechiktirish): Kam samara beradigan, ammo ko'p vaqt va mablag' talab qiladigan 80% ikkinchi darajali vazifalarni vaqtincha to'xtatish yoki keyinga surish. Delete (O'chirish / Yo'q qilish): Tizimga faqat yuk bo'layotgan, xarajatlarni oshirib, deyarli foyda keltirmaydigan elementlarni butunlay to'xtatish.

Energiya Samaradorligi Davlat miqyosida energiya samaradorligini oshirish dasturini olaylik [1]. Mamlakatdagi barcha millionlab xonadonlar va kichik tadbirkorlarni bir vaqtda nazorat qilish juda katta xarajat va infratuzilma talab qiladi. Pareto qoidasiga ko'ra, davlat eng ko'p energiya iste'mol qiladigan 20% yirik sanoat korxonalariga (metallurgiya, sement zavodlari, kimyo sanoati) e'tibor qaratishi va ularni modernizatsiya qilishi lozim [4]. Bu minimal ma'muriy resurs bilan mamlakat miqyosida kutilgan 80% energiya tejamkorligini ta'minlaydi.

Pareto prinsipi bizni tartibsiz va maqsadsiz "tinmay mehnat qilish" konseptidan voz kechib, "eng to'g'ri va samarali nuqtaga strategik zarba berish"ga o'rgatadi [5]. Bu mukammallik (perferksionizm) tuzog'idan qutulishning eng yaxshi iqtisodiy vositasidir. Tizimdagi eng muhim 20% ustuvor yo'nalishlarni aniqlash va bor kuchni shunga safarbar etish cheklangan resurslar asrida barqaror rivojlanishning yagona kafolatidir [3].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2009). Economics (19th ed.). McGraw-Hill Irwin. (Resurslar tanqisligi va optimallashtirish nazorati).
2. Juran, J. M. (1951). Quality Control Handbook. McGraw-Hill. (Pareto prinsipining sifat nazorati va ishlab chiqarishda ommalashishi).
3. Pareto, V. (1896). Cours d'économie politique. Université de Lausanne. (Daromadlar taqsimoti va boylik assimetriyasi bo'yicha fundamental tadqiqot).
4. Koch, R. (1998). The 80/20 Principle: The Secret to Achieving More with Less. Currency Doubleday. (80/20 qoidasining biznes va tizimli tahlildagi amaliy talqini).
5. Drucker, P. F. (1967). The Effective Executive. Harper & Row. (Vaqtini boshqarishda "Delay" va "Delete" tamoyillari).
6. Christopher, M. (2016). Logistics & Supply Chain Management. Financial Times Prentice Hall. (ABC tahlili va mijozlar segmentatsiyasi qonuniyatlari).